فرهیختگان
@farhikhtegandaily
WWW.FDN.IR

فراز و فرود ۴ دهه سینمای دفاع مقدس

دوربینت را زمین نگذار

سینمای دفاع مقدس در دهه‌ای شکل گرفت که تداخل انقلاب اسلامی ایران و همچنین ظهور هشت سال جنگ تحمیلی بود. ژانر دفاع مقدس در سینمای ایران، فیلم به فیلم رشد کرد و معانی و وضعیت متفاوتی از سینمای جنگی در دنیا برای خود قائل می‌شد. ناظر بر همین معانی، آثار سینمای دفاع مقدس مورد نقد قرار می‌گرفت. سینمای دفاع مقدس با تمام فرازونشیب‌هایی که در تمام سال‌های دهه ۶۰ تا ۹۰ به لحاظ تولید و اکران داشته، یکی از موفق‌ترین مدیوم‌های رسانه‌ای است که توانسته بخش مهمی از آرمان مردان دهه ۶۰ را منتقل کند. آنچه می‌خوانید گزارشی از چهار دهه تولید سینمای دفاع مقدس در ایران است.

دهه ۶۰، حاتمی‌کیا و ملاقلی‌پور

اگرچه در تاریخ سینمای ایران، فیلم «مرز» به‌عنوان نخستین اثر ایرانی درباره جنگ ایران و عراق شناخته می‌شود ولی می‌توان گفت که فیلم سینمایی «عقاب‌ها» ساخته ساموئل خاچیکیان با استقبال مردم در فروش گیشه توانست، به‌عنوان آغازگر جریان فیلمسازی درباره جنگ ایران و عراق قد علم کند. بخشی از موفقیت این فیلم در اکران به‌دلیل ساختار آن در ترکیب حوادث هیجان‌انگیز و صحنه‌های پرتحرک بود و بخشی هم به دلیل همراهی مردمی که در آن سال‌ها زیر بمباران شهری قرار داشتند. در کنار جریان سینمایی که وجه جنگ ایران و عراق را تصویر می‌کرد، فیلم به فیلم، معنا و مفهوم مقاومت و ایثارگری‌ای که در جبهه‌های جنگ بود، به این مدل سینمایی ورود می‌کرد. البته در آن سال‌ها پخش مستندهای تلویزیونی «روایت فتح» سیدمرتضی آوینی، در امکان‌پذیری واقعی نشان دادن مفاهیم قدسی جبهه‌ها، بی‌تاثیر نبود. در کنار تولد و رشد معنای سینمای دفاع مقدس، زمینه ظهور و رشد هنرمندانی هم شکل گرفت که در سال‌های بعد از پیروزی انقلاب، به دنیای هنر آمده بودند. «دیار عاشقان» ساخته حسن کاربخش را شاید بتوان از اولین نمونه‌های سینمای دفاع مقدس نامید که حاوی مفاهیم اولیه سینمای دفاع مقدس بود. رسول ملاقلی‌پور با تولید فیلم سینمایی «پرواز در شب» که اتفاقا فروش خوبی هم داشت، توانست بخشی از معنای دفاع مقدس و مفاهیم وام‌گرفته از عاشورا را به سینمای جنگ وارد کند. ملاقلی‌پور در اواخر دهه ۶۰ با ساخت فیلم «افق» امکان قوت و تاثیر استفاده از جلوه‌های ویژه را برای

تولیدات سینمای دفاع مقدس نشان داد. علاوه‌بر ملاقلی‌پور که یکی از پدیده‌های مهم و اثرگذار در سینمای دفاع مقدس دهه ۶۰ بود، کارگردان دیگری هم ظهور کرد که در جریان فیلمسازی روایت فتح، رشد کرده بود. ابراهیم حاتمی‌کیا با ساخت «هویت» وارد جریان فیلمسازی شد و با فیلم‌های «دیده‌بان» و «مهاجر» بین اهالی هنر شناخته شد.

دهه ۷۰، رفتن به پشت جبهه‌ها

اگرچه سینمای جنگی ایران که با شروع اولین روزهای حمله عراق به این کشور شکل گرفته بود نهایتا در میانه‌های دهه ۶۰ توانست مفهومی به نام دفاع مقدس را به‌طور پخته و مجزا از معنای کلی جنگ ارائه دهد، اما می‌توان گفت که در نیمه‌های دهه ۷۰ فیلم‌هایی با قصه‌هایی از حوادث پشت جبهه‌ها یا تبعات جنگ بعد از دوران اتمام آن ساخته شدند. دهه ۷۰ یکی از پررونق‌ترین دوره‌های سینمای دفاع مقدس در ایران بود. جلوه‌های ویژه میدانی در این دوران، نسبت به وضعیت همان روزهای سینمای جهان پیشرفت قابل ملاحظه‌ای کرده بودند و این دانش مستقیما از طریق خود رزمنده‌ها به سینما منتقل شد. از طرفی جنگ تمام شده بود و دیگر نیازی به این مهم احساس نمی‌شد که فیلم‌ها حتما روحیه مردم را حفظ کنند. بنابراین امکان پرداختن به دردها و مشکلات جنگ و شکست‌های رخ داده در آن هم مهیا بود. در دهه ۷۰ عبدالحسن برزیده و سعید سهیلی اولین فیلم‌هایشان را ساختند که هردو به حوزه دفاع‌مقدس تعلق داشت و هر دو جزء بهترین فیلم‌های اول در تاریخ سینمای ایران محسوب می‌شوند. برزیده «دکل» را در سال ۱۳۷۴ جلوی دوربین برد و سهیلی «مردی شبیه باران» را در سال ۷۵ ساخت. ابراهیم حاتمی‌کیا هم در همین دهه تعدادی از بهترین فیلم‌هایش را عرضه کرد؛ «از کرخه تا راین»، «بوی پیراهن یوسف» و «آژانس شیشه‌ای» سه فیلم شاخص حاتمی‌کیا در دهه ۷۰ بودند. مرحوم رسول ملاقلی‌پور پس از چند فیلم غیرجنگی در ابتدای دهه ۷۰، با «نجات یافتگان» و «سفر به چزابه» در سال ۷۴ به خاستگاه اصلی‌اش که سینمای جنگ بود برگشت و در سال ۱۳۷۷ «هیوا» را ساخت که هر سه این فیلم‌ها، به‌خصوص «سفر به چزابه»، جزء شاخص‌ترین آثار سینمایی در حوزه دفاع‌مقدس بودند. کیانوش عیاری در همین دهه «آبادانی‌ها» را کارگردانی کرد که یک فیلم ضدجنگ محسوب می‌شد و خودش آن را ذیل مکتب نئورئالیسم و متأثر از «دزد دوچرخه» ویتوریو دسیکا می‌دانست. جواد شمقدری هم در این دهه «بربال فرشتگان» را ساخت که آن هم جزء آثار قابل اعتنای دفاع مقدس بود و محمدرضا درویش «کیمیا» را جلوی دوربین برد. جمال شورجه هم به‌عنوان یکی از فعالان سینمای جنگ ایران فیلم‌های «عملیات کرکوک»، «عبور از خط سرخ»، «حماسه مجنون»، «لبه‌تیغ»، «باشگاه‌سری» و «خلبان» را جلوی دوربین برد که شهیدمرتضی آوینی به‌عنوان تئوریسین سینمای جنگ، «عملیات کرکوک» را رمبوی ایرانی لقب داد. در این دهه بسیاری از فیلم‌هایی که به گیشه توجه خاصی داشتند هم فضای جنگی را برای جلب توجه مخاطبان مورد استفاده قرار دادند که «یاس‌های وحشی»، «فرار از اردوگاه» و «افعی» جزء این نمونه‌ها هستند. اولین فیلم طنز سینمای ایران با موضوع دفاع‌مقدس هم در این دهه تولید شد و نام کمال تبریزی را با فیلم «لیلی با من است» بر سر زبان‌ها انداخت.

دهه ۸۰، فاصله سینما از قهرمان

افول سینمای دفاع مقدس در دهه ۸۰ اتفاق افتاد. فیلم‌های دختر پسری و کمدی‌های روحوضی که در ابتدای دهه ۷۰ به صحنه سینما بازگشته بودند، در دهه ۸۰ قدرت‌وقوت بیشتری گرفتند و به آنها فیلم‌های زرد شبه‌سیاسی هم اضافه شد. در نیمه دهه ۸۰ دولت در ایران تغییر کرد و یک رئیس‌جمهور جدید روی کار آمد که فضای فرهنگی متفاوتی را به صحنه آورد، اما اینها هم مانع از گسترش ابتذال معانی در سینمای ایران نشدند و یکی از حوزه‌هایی که از این وضعیت صدمه خورد سینمای دفاع‌مقدس بود. در همین دهه فیلم‌هایی مثل «قارچ سمی» و «مزرعه پدری» به کارگردانی رسول ملاقلی‌پور جلوی دوربین رفتند که در ادامه چند اثر قبلی این کارگردان، وداع غمگینانه او با هم‌سنگران شهیدش به حساب می‌آمدند. «گیلانه» به کارگردانی رخشان بنی‌اعتماد به موضوع مادرانی که فرزندان‌شان در جبهه حضور داشتند می‌پرداخت و «بوسیدن روی ماه» به کارگردانی همایون اسعدیان هم چنین مضمونی داشت. «سفر سرخ» به کارگردانی حمید فرخ‌نژاد در اوایل همین دهه تولید شد. «سفرسرخ» حدود ۱۰ سال هنگامی که مشکل آن رفع شد، دیگر امکان اکران نداشت. «دوئل» به کارگردانی احمدرضا درویش که در سال ۱۳۸۲ جلوی دوربین رفت، تا آن روز پرخرج‌ترین فیلم تاریخ سینمای ایران بود و در جشنواره فیلم فجر آن سال هم مورد توجه داوران قرار گرفت. اما در سال ۱۳۸۶ بود که سری اول سه گانه «اخراجی‌ها» به کارگردانی مسعود ده‌نمکی در سینماهای ایران نمایش داده شد و عنوان پرفروش‌ترین فیلم تاریخ سینمای ایران تا امروز را کسب کرد. سری‌های بعدی این فیلم همچنان پرفروش بودند و به علاوه فیلم «ضدگلوله» ساخته مصطفی کیایی هم با ساختاری شبیه به «اخراجی‌ها» و البته مقداری شباهتش به فیلم «لیلی با من است»، توانست سیمرغ بلورین بهترین فیلمنامه را از جشنواره فیلم فجر دریافت کند. در کل دهه ۸۰، دهه خوبی برای سینمای دفاع مقدس نبود. احمدرضا درویش در تمام طول این دهه فقط «دوئل» را ساخت و ابراهیم حاتمی‌کیا تقریبا از سینمای جنگ دور شد. رسول ملاقلی‌پور هم در همین دهه فوت کرد و غروب قهرمانان در این دهه به نیمه‌شبی تاریک در دهه ۹۰ انجامید.

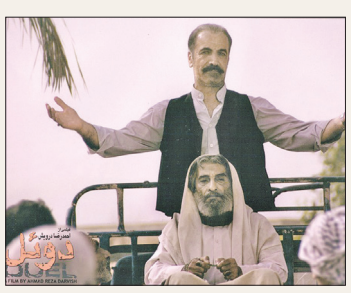

دهه ۹۰، دولت کم‌رمق و ظهور پدیده‌ها

سال اکران ۹۳، آخرین سال پرفروش فیلم‌های سینمای دفاع مقدس در ایران بود. فیلم‌های سینمایی «چ»، «معراجی‌ها» و «شیار ۱۴۳» از آثار پرفروش آن سال و باعث رشد فروش در سینماها بودند؛ مجموع فروش بالای ۱۰ میلیارد تومان این سه اثر سینمایی برای گیشه‌های سینما، توانست نزدیک به یک‌سوم فروش کل سال ۹۳ را شکل دهد. البته این مساله فارغ از بحث استقبال و کارکرد این سه اثر، در شکل‌های مختلف برای شبکه‌های تلویزیونی و شبکه نمایش خانگی بود. از پدیده‌های سینمای

دفاع مقدس در سال ۹۲، تولید فیلم سینمایی «شیار ۱۴۳» بود که در جشنواره سی‌ودوم فیلم فجر به‌عنوان بهترین فیلم از نگاه تماشاگران انتخاب شد و مدیران سینمایی آن را سر دست گرفتند و هرکجا که حمایت از آثار انقلابی در سینما یاد می‌شد از آن به عنوان نمونه نام می‌بردند. می‌گفتند که می‌شود فیلمی ارزشمند با هزینه‌های کم ساخت. البته در همان سال ۹۲ فیلم‌های دیگری با موضوع دفاع مقدس همچون «۵۰ قدم آخر»، «میهمان داریم»، «دلتنگی‌های عاشقانه»، «رنج‌وسرمستی»، «خانه‌ای کنار ابرها» و «عاشق‌ها ایستاده می‌میرند» ساخته شدند ولی موفقیت چندانی در گیشه نداشتند. در سال ۹۳ و به‌رغم اینکه انتظار بود از آثار سینمایی دفاع مقدس حمایت بیشتری شود ولی در آن سال با تولید ۶ فیلم سینمایی «تا آمدن احمد»، «تگرگ و آفتاب»، «حکایت عاشقی»، «مزارشریف»، «بدون مرز» و «ماهی سیاه کوچولو» نه‌تنها صاحبان این آثار موفقیت چندانی در جشنواره فیلم فجر به دست نیاوردند بلکه در اکران و حتی در شبکه نمایش خانگی هم استقبالی از این آثار نشد. سال‌های ابتدایی دهه ۹۰ اگرچه با تعدد تولید فیلم‌های سینمای دفاع مقدس همراه بود ولی هر سال که می‌گذاشت از تولید و تعداد این آثار کم می‌شد. با آمدن دولت جدید سیاست‌های تولید فیلم نیز تغییر کرده بود و مدیران سینمایی از ریاضت اقتصادی برای اهالی سینما سخن می‌گفتند. با وجود اینکه در دهه‌های گذشته سه نهاد بنیاد سینمایی فارابی، حوزه هنری و انجمن سینمای انقلاب و دفاع مقدس، در تولید آثار سینمای دفاع مقدس نقش مهمی داشتند اما در سال‌های اخیر به‌خصوص از سال ۹۳ به بعد این سه نهاد مهم در تولید فیلم‌های سینمای دفاع مقدس، به دلیل انتقادهایی که از آنها برای تولیدات ضعیف آثار دفاع مقدسی، بتواند فیلمی مهم و اثرگذاری را راهی جشنواره فیلم فجر کند. «ویلایی‌ها» در زمانه حضور قدرتمند بخش خصوصی در اکران، نتوانست آنچنان که باید فروش خوبی داشته باشد ولی به خاطر پرداخت بکر و ارزشمند موضوع فیلم، مورد اقبال خانواده شهدا قرار گرفت. در سال ۹۶ بار دیگر موسسه رسانه‌ای اوج با تولید فیلم سینمایی «تنگه ابوقریب»، اثر موفقی از بهرام توکلی کارگردانی که سال‌ها فیلم اجتماعی ساخته بود، رونمایی کرد. «تنگه ابوقریب»، این روزها در سالن‌های سینمایی، اکران شده است.

مقدس داشت. اولین فیلم محمدحسین مهدویان توانست هم توجه تماشاگران را جلب کند و هم در سی‌وچهارمین دوره جشنواره فیلم فجر در حضور چندین فیلم مهم، علاوه‌بر نامزدی در هفت رشته، به جایزه بهترین فیلم جشنواره دست یابد. البته در این سال نرگس آبیار، کارگردان اثر موفق «شیار ۱۴۳» هم فیلم جدیدش «نفس» را رونمایی کرد، فیلمی که گفته می‌شد بخش مهمی از هزینه‌های تولید و جاری‌اش را شرکت نور تابان وابسته به بنیاد مستضعفان تامین کرده بود. بنیاد سینمایی فارابی در سال ۹۵، فیلم سینمایی «ویلایی‌ها» را با هزینه‌های پایین تولید کرد

تا بعد از سال‌ها دست خالی بودن دولتی‌ها در تولید

چارسو

درآمد فوتبالی خانه سینما

سیدضیا هاشمی، دبیر کمیته انضباطی کارگروه اکران گفت: «پس از برگزاری جلسه بررسی چگونگی پرداخت سهم صاحبان فیلم‌ها از نمایش مسابقات فوتبال جام‌جهانی در سینماها که روز ۳۱ تیرماه در شورای عالی اکران برگزار شد، جزئیات مورد نظر از جمله ارقام فروش بلیت‌ها و سینماهایی که در این طرح شرکت کردند مشخص و به خانه سینما اعلام شد.» وی با اشاره به اینکه نزدیک به ۴۰ سینما به نمایش فوتبال‌های جام‌جهانی روسیه اختصاص داده شده بود، گفت: «در مجموع سه روز طلایی برای نمایش بازی‌های تیم ملی ایران در این سینماها درنظر گرفته شده بود، البته در کنار آن تعدادی بازی‌های دیگر هم بود که فروش بلیت چندانی نداشتند. برای سرعت بخشیدن به پرداخت‌های مورد نظر، یک حساب به نام خانه سینما درنظر گرفته شد تا سینماداران مبالغ مربوطه را به این شماره حساب واریز کنند و درنهایت خانه سینما با صاحبان فیلم‌ها صحبت کند که یا مبالغ مورد نظر به آنها پرداخت یا صرف امور خیریه شود. اینکه چند سینما تا امروز مبالغ مورد نظر را پرداخت کرده‌اند، نمی‌دانم زیرا این بخش کار برعهده خانه سینما است. در صورت جلسه شورای عالی اکران قید شد ظرف ۴۸ ساعت سینماداران فیش واریزی خود را به کمیته انضباطی کارگروه اکران ارائه دهند.»

معافیت علی‌الحساب واردات کاغذ

کارگروه تنظیم بازار در گزارشی اعلام کرد که از ۹۷/۵/۱۷ برخی کالاهای اساسی مورد نیاز مردم از پرداخت مالیات علی‌الحساب واردات قطعی معاف شدند. در میان این کالاهای اساسی انواع کاغذهای چاپ و تحریر و روزنامه نیز دیده می‌شود، بنابراین انواع کاغذهای چاپ‌وتحریر از پرداخت مالیات علی‌الحساب واردات معاف شدند. در ابلاغیه دبیر کارگروه تنظیم بازار آمده است: «حسب تصمیمات کارگروه تنظیم بازار پس از پیگیری‌های لازم و دستور وزیر محترم وقت امور اقتصادی و دارایی به رئیس کل گمرک مقرر شد از ۱۷ مرداد برخی کالاهای اساسی و ضروری مورد نیاز مردم از پرداخت مالیات علی‌الحساب واردات قطعی کالا به میزان ۴ درصد ارزش گمرکی معاف شوند. این کالاها عبارتند از گندم، برنج، جو، ذرت، کنجاله سویا، حبوبات، انواع روغن خام، انواع گوشت قرمز، دام زنده، تخم‌مرغ، انواع دانه‌های روغنی، کره، انواع کاغذ چاپ تحریر و روزنامه، لاستیک و انواع داروهای انسانی و حیوانی.» باید دید این معافیت تغییری در قیمت کاغذهای وارداتی ایجاد خواهد کرد یا خیر؟ در این چند ماهه و تحولات ارزی که در کشور اتفاق افتاده است، بسیاری از ناشران و روزنامه‌های سراسری کشور برای خرید کاغذ مورد نیازشان با مشکل مواجه شده‌اند و مطمئنا این معافیت مالیاتی می‌تواند کمک بزرگی برای آنها باشد.

چرا معتمدی اشعار عاشورایی خواند؟

مستند پرتره «عتبات کلمات» به تهیه کنندگی سجاد نوروزی ویژه ایام محرم تهیه و تولید شد. این برنامه نگاهی دارد به ۱۰ شعر برجسته عاشورایی که میان اهل ادب شهره شده‌اند و به بهانه این شعرها به سراغ شاعر آنها می‌رود و زمانه، زندگی‌اش و چگونگی رسیدن به این شعر را در قالب یک مستند پرتره بازگو می‌کند. معتمدی پیش‌تر در این‌باره گفته است: «این برنامه از چند جنبه برایم حائز اهمیت بود. در وهله اول این برنامه موضوعی دارد که متناسب با اعتقادات جامعه است و در واقع به چیزی پرداخته که در نهایت بخش عمده و حداکثری جامعه دل در گروی آن دارند و نسبت به آن ارادت نشان می‌دهند. دیگر ویژگی این برنامه این است که موضوع محرم و عاشورا را با رویکردی جدید از منظر ادبی مورد توجه قرار می‌دهد. از این منظر «عتبات کلمات» به نظرم کاری بود که من به‌عنوان یک هنرمند می‌توانستم با توجه به زمانی که در اختیارم قرار گرفته، آن را در قالب اثری هنری ارائه بدهم.» محمد معتمدی تیتراژ پایانی این ویژه برنامه را با شعری از استاد مجاهدی اجرا کرده است و برای تیتراژهای ابتدایی «عتبات کلمات» از اشعار آیینی و عاشورایی شاعرانی همچون علیرضا قزه، احمد علوی، افشین علا، هادی جانفدا، سعید بیابانکی، یوسفعلی میرشکاک و محمدعلی مجاهدی استفاده کرده است.

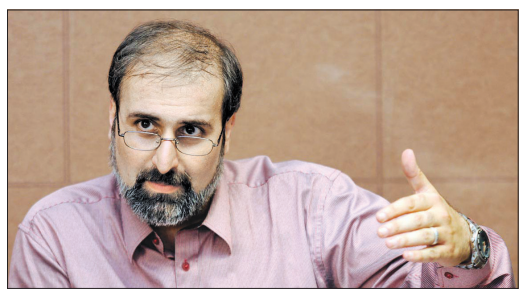

فیلم احمدی‌نژادی‌ها

عبدالرضا داوری، مشاور رسانه‌ای و از طرفداران و مدافعان نزدیک به محمود احمدی‌نژاد که در زمان ریاست جمهوری او قائم‌مقام خبرگزاری رسمی دولت (ایرنا) بود و همچنین مدتی مدیرمسئولی روزنامه شهروند را به عهده داشت، به‌عنوان یکی از تئوریسین‌های جریان سیاسی موسوم به «بهار» شناخته می‌شود. داوری اخیرا پس از سپری کردن دوران محکومیتش در زندان، به دلیل بعضی اظهارنظرهای منتسب به او در فضای مجازی، مجددا به شبکه‌های اجتماعی برگشته و حالا اعلام می‌کند که قصد ساخت یک فیلم سینمایی داستانی، درخصوص تجربه‌های سیاسی‌اش دارد. این فعال سیاسی، روز گذشته در حساب توئیتری‌اش اعلام کرد که «با «الف-ل»، مدیر شرکت دارویی شبنم نعمت‌زاده که به دلیل بدهی‌های دختر وزیر سابق صمت، زندانی شده بود، هم‌اتاق بودم. داستان‌های عجیبی از بیزینس خاندان نعمت‌زاده و جابه‌جایی‌های مالی‌شان برایم گفت که الهام‌بخش طرح فیلم «طبقه جدید» شد. به فضل الهی آن را با دوست خوبم محمدمحمدی خواهیم ساخت.»